

Komal MAXMUDOV,

Toshkent moliya instituti dotsenti, siyosiy fanlar bo'yicha falsafa doktori (PhD)

E-mail: Maxmudovks@mail.ru

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti dotsenti, PhD A.Raxmanovning taqrizi asosida

DEMOKRATIK SIYOSIY REJIMNING MOHIYATI VA O‘ZIGA XOS JIHATLARI

Аннотация

Mazkur maqolada demokratik rejim, siyosiy rejim, siyosiy hokimiyat muammolari, davlat hokimiyati va boshqaruvini shakllantirishda demokratik prinsiplarning o'zni hamda amalda ro'yobga chiqarish bilan bog'liq munosabatlar, saylovchilar, fuqarolarning huquq va erkinliklarini bilishi hamda amalda qo'llashi bilan borliq muammolar, harakatlar, tashkilotlar mohiyati, demokratik hokimiyat institutlarining o'ziga xos o'zni va vazifalari yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: Demokratiya, rejim, siyosiy rejim, siyosiy tizim, siyosiy hokimiyat, siyosiy boshqaruv, siyosiy qatlam, siyosiy elita, fuqaro, jamiyat.

ПРИРОДА И ХАРАКТЕРИСТИКИ ДЕМОКРАТИЧЕСКОГО ПОЛИТИЧЕСКОГО РЕЖИМА АННОТАЦИЯ

Аннотация

В данной статье демократический режим, политический режим, проблемы политической власти, роль демократических принципов в формировании государственной власти и управления, отношения, связанные с их реализацией на практике, проблемы с познанием и практикой прав и свобод граждан. избирателям, гражданам, разъясняются суть действий, организации, институты демократической власти, конкретные роли и задачи.

Ключевые слова: Демократия, режим, политический режим, политическая система, политическая власть, политическое управление, политический слой, политическая элита, гражданин, общество.

THE NATURE AND CHARACTERISTICS OF A DEMOCRATIC POLITICAL REGIME ANNOTATION

In this article, the democratic regime, political regime, problems of political power, the role of democratic principles in the formation of state power and management, relations related to their implementation in practice, problems with the knowledge and practice of the rights and freedoms of voters, citizens, the essence of actions, organizations, institutions of democratic power specific roles and tasks are explained.

Key words: Democracy, regime, political regime, political system, political power, political management, political layer, political elite, citizen, society.

Tarixdan ma'lumki, har bir jamiyat tarixi taraqqiyot va rivojlanish bosqichidan borar ekan, avvalo jamiyat va davlatni siyosiy boshqaruv shakli, siyosiy tizimi va siyosiy rejimi to'g'risidagi qarashlar, nazariyalar va fikr-mulohazalar bilan yaqindan tanishib, ularning eng yaxshi va ma'qulini shakllantirishga va boshqarishga harakat qiladigan siyosiy qatlam va siyosiy elita shakllana boshlaydi. Zotan, siyosiy elita siyosiy rejimning mohiyatini belgilab beradi.

Demokratik siyosiy rejim barcha insonlarning tengligi va erkinligini tan olishga, aholini turli jamoat tashkilotlariga birlashtirish, davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarini xalq ishtirokida saylash, davlat hokimiyatining taqsimlanishi va xalqning davlatni boshqarishda ishtirok etishiga asoslanganligida aks etadi. Demokratik davlat o'z fuqarolarining huquq va erkinliklarini rasmiy ravishda konstitutsiya, kodeks va qonunlarda e'lon qiladi, ayni paytda, ularning iqtisodiy zaminini ta'minlaydi hamda kafolatlaydi.

“O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 13-moddasida quyidagi norma mustahkamlab qo‘yilgan, O‘zbekiston Respublikasida demokratiya umuminsoniy prinsiplarga asoslanadi, ularga ko‘ra inson, uning hayoti, erkinligi, sha‘ni, qadr-qimmat va boshqa ajralmas huquqlari oliy qadriyat hisoblanadi. Demokratik huquq va erkinliklar Konstitutsiya va qonunlar bilan himoya qilinadi”[1] -deb mustahkamlab qo‘yilgan. Ushbu normadan ko‘rinib turibdiki, O‘zbekiston Respublikasida olib borilayotgan keng ko‘lamli islohotlarning zamirida demokratik ruh mujassamlashgandirki, u siyosiy rejimning mazmunini ifoda etadi.

“Demokratiya so‘zma-so‘z tarjima qilinsa, yunonchada «demos» — xalq, «kratos» — hokimiyat, ya‘ni xalq hokimiyati ma‘nosini anglatadi. Tarixiy jihatdan demokratiya qadimgi Yunoniston va qadimgi Rimda vujudga kelgan deb hisoblanadi. Qadimgi davrlarda shaharlar aholisi 5–10 ming kishi atrofidaligi,

aholi soni unchalik ko‘p bo‘lmagani davlatni boshqarishda barcha aholining fikrini hisobga olish, boshqaruv organlari tarkibini ommaga yoyish imkoniyatini bergan. Chunonchi, qadimgi yunon shahar-davlatlarida oliy qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud hokimiyatini o‘z ichiga olgan bir nechta oliy boshqaruv organlari faoliyat yuritgan. Ayollar, qullar va chet elliklardan tashqari barcha fuqarolar ishtirok etishi mumkin bo‘lgan xalq majlisi ana shunday organlar sirasiga kirgan. Bunda davlat hayotiga oid masalalar ko‘pchilikning ovoz berish yo‘li bilan hal qilingan, shu tariqa demokratiyaning kurtak yozishi ro‘y bergan”[2].

Tarixan demokratiya uzoq davrlardan beri mavjudligi sababli uning bir nechta turlarini keltirib o‘tishimiz mumkin. Demokratiyaning hozirgi kunga qadar va biz bilgan shakllardan, to‘g‘ridan to‘g‘ri bevosita shakli hamda vakillik bilvosita demokratiya shakllari mavjuddir. To‘g‘ridan to‘g‘ri demokratiya shaklida barcha fuqarolar, jamiyat va davlatning ijtimoiy-siyosiy xayotida muhim bo‘lgan siyosiy jarayonlarda, fuqarolar saylov qonunchiligi normalarida ko‘zda tutilgan mezonlar hamda talablaridan kelib chiqqan holda saylangan siyosiy irodali shaxslar yoki tayinlangan mansabdor shaxslar vositachilgisiz, jamiyat va davlatning ijtimoiy-siyosiy xayotida muhim bo‘lgan qarorlar qabul qilishda, saylov huquqi mavjud bo‘lgan fuqarolar ochiq qarorlar qabul qilishda siyosiy faollik ko‘rsatadilar.

Jamiyat va davlatning ijtimoiy-siyosiy hayotida muhim bo‘lgan siyosiy jarayonlarda bevosida siyosiy faollik ko‘rsatishning hamda bevosita boshqaruvda ishtirok etish shakli mavjud bo‘lib, bu bevosita boshqaruvning tipik namunasi Qadimgi Afinada vujudga kelgan. Keyingi ming yilliklarga kelib, jamiyatning kattalashuvi, boshqaruvning murakkablashuvi jamiyatning hamma a‘zolarini bir joyga to‘plash imkoniyati cheklanganligi, jamiyatning ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy va h.k., masalalarni hal qilish imkonsizligi uchun vakillik demokratiyasi qaror topdi.

Yuqorida ko'rsatib o'tgan demokratik shakllardan tashqari, jamiyat va davlatning siyosiy hayotida faol ishtirok etadigan oligarxik demokratiya shakli ham mavjud bo'lib, unda faqat jamiyat, davlar va fuqarolarining iqtisodiy hayoti va turmushiga ta'sir ko'rsatish imkoniyati mavjud bo'lgan, yirik mulkdorlarga davlat boshqaruvida bevosita ishtirok etish imkoni beriladi. Ularning fuqarolik huquqlari kafolatlanadi, saylov huquqi mulkiy cheklovlarga asoslanadi. Elitar demokratiya siyosiy tenglikka erishish maqsadida siyosiy jarayonda teng ishtirok etish, teng vakillik, huquq va erkinliklarni teng himoya qilish, shuningdek, siyosiy ahamiyatga ega resurslarga teng kirishni nazarda tutadi.

Sotsial demokratiyada esa asosiy e'tibor jamiyatning oddiy qatlam vakillarining irodasiga qaratiladi. Xalq hokimiyatining mazkur turi uchun jamiyatda xususiy mulkni bosqichma-bosqich tugatish va barcha mol-mulk to'liq davlat mulkiga aylanishi xosdir.

Bugungi kunga kelib ko'plab mamlakatlarda jamiyatning turli sohalardagi kamchilik va muammolarni tartibga solish hamda boshqarishda liberal demokratiyani kuzatish mumkin. Bunda nomzodlar saylov qonunchiligiga muvofiq saylovchilarning ovozlari uchun erkin raqobatlashadigan yuqori vakolat va hokimiyatga ega shaxslarning halol raqobati, saylov qonunchiligi bilan qat'iy belgilagan hamda tartibga solingan davriy va umumiy saylovlari bilan bir qatorda, amaldagi qonunlar ustuvorligini kafolatlash, jamiyat va davlat boshqaruvida ishtirok etadigan siyosiy vakollatli shaxslarning vakollatlarni ajratish hamda ayrim shaxsiy yoki guruh erkinliklari kabi siyosiy xarakterli belgilarni qamrab oladi.

Biz demokratiyani boshqaruvning eng yaxshi shakli deb o'ylashga odatlanganmiz, chunki hokimiyat xalqniki, biz bilan nima bo'lishini o'zimiz hal qilamiz. "O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 2-moddasida quyidagi norma mustahkamlab qo'yilgan, "Davlat xalq irodasini ifoda etib, uning manfaatlariga xizmat qiladi. Davlat organlari va mansabdor shaxslar jamiyat va fuqarolar oldida mas'uldirlar"[3] degan norma keltirib o'tilgan.

Demokratiya o'ziga xos jamoaviy asosda qarorlar qabul qilish imkoniyatiga ega bo'lgan siyosiy rejim bo'lib, unda ishtirokchilar butun ijtimoiy-siyosiy jarayon yoki uning alohida bosqichi natijalariga teng darajada ta'sir qila oladi. Odatda, fuqarolar nisbatan erkin, adolatli va ochiq ovoz berish yo'li bilan o'tkazilgan saylovlarni demokratiya bilan bog'lashedi. Ammo, demokratiyaga adolatli saylovlardan ko'ra ko'proq siyosiy jarayonlarini o'z qamroviga oladi. Shuning uchun davlat qanchalik demokratik ekanligini baholashga harakat qilinganda institutsional yoki saylov tuzilmalari haqida emas, balki uning jamiyat va davlat miqyosidagi mazmun-mohiyatiga e'tibor qaratish to'g'riroq bo'lar edi.

Demokratik siyosiy rejimli davlatda rasmiy va qonuniy jihatdan barcha fuqarolar qonun oldida teng huquq va erkinliklarga egaligi. Jamiyatning har bir a'zosi, jamiyat va davlatning siyosiy hayotida faol ishtirok etishi mumkinligi. Unda har bir ovoz bir xil qiymatga egaligi konstitutsiya va qonunlar bilan belgilab qo'yilgan hamda kafolatlangan bo'ladi. "O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining ikkinchi bo'lim. "Inson va fuqaroning asosiy huquqlari, erkinliklari va burchlari" bo'limining 5-bobining, 19-moddasida quyidagi norma mustahkamlab qo'yilgan, "O'zbekiston Konstitutsiyasida insonning huquq va erkinligi xalqaro huquqning umume'tirof etilgan normalariga binoan hamda ushbu Konstitutsiyaga muvofiq e'tirof etiladi va kafolatlanadi. Inson huquq va erkinliklari har kimga to'g'rilangan boshlab tegishli bo'ladi.

O'zbekiston Konstitutsiyasida barcha fuqarolar bir xil huquq va erkinliklarga ega bo'lib, jinsi, irqi, millati, tili, dini, e'tiqodi, ijtimoiy kelib chiqishi, ijtimoiy mavqeyidan qat'i nazar, qonun oldida tengdirlar.

Imtiyozlar faqat qonunga muvofiq belgilanadi va ijtimoiy adolat prinsiplariga mos bo'lishi shart"[4].

Bizga ma'lumki, demokratik xususiyatga ega bo'lgan jamiyat va davlatlarda olib borilgan, amaldagi keng ko'lamlil barcha sohalardagi islohotlarning ko'lami, mazmun-mohiyati va samaradorligini jamiyatning siyosiy faol bo'lgan vakillarining fikr-mulohazalari hamda tanqidiy ro'hdagi qarashlariga ko'ra, demokratiya ba'zida u xizmat qilishi kerak bo'lgan insonlarning

maqсад va manfaatiga zid ishlashi ham mumkin. Demokratiyaning asosiy kamchiliklari sifatida quyidagilarni ko'rsatish mumkin:

saylovchilar saylovlar to'g'risida yetarlicha ma'lumotga ega bo'lmashligi;

saylovchilar bo'lib o'tayotgan saylovlar to'g'risidagi ma'lumotlar bilan yetarli darajada tanishmasligi;

partiyalar yoki nomzodlar o'zlarining siyosiy ambitsiyalarini keng targ'ibot va tashviqot qilsalarda, ammo insonlar(saylovchi)lar baribir ular haqida yetarlicha ma'lumotga ega bo'la olmasligi;

saylovchilardagi siyosiy konformizm (loqaydlik)ning mavjudligi;

partiyalar yoki nomzodlar siyosiy jarayonlarni keng muhokama qilishsada, ba'zi saylovchilar saylovni ovoz berishdan boshqa narsa emas, deb qarashi va tushinishida;

partiya va nomzodlar to'g'risida yetarli ma'lumotga ega bo'lmagan saylovchilar, o'z maqsadi, xohish, qarashlariga va manfaatlariga mutlaqo teskari partiya hamda nomzodlarga ovoz berishi mumkin;

odamlar siyosiy jarayonda ongli ishtirok etishi lozim, lekin demokratik davlatda odamlar nimaga ovoz berilayotgani haqida hech qanday ma'lumotga ega bo'lmadan ovoz berishi ham mumkin;

demokratiyaning yana bir salbiy tomoni shundaki, odamlar ko'pincha faqat o'z manfaatlarini ko'zlab ovoz berishalari mumkin;

siyosatchilar qisqa muddatlar uchun fikrlashida;

siyosatchilar juda qisqa muddat oralig'ida harakat qilishlari va qarorlarining uzoq muddatli salbiy oqibatlarini e'tiborsiz qoldirishlari mumkin;

siyosatchilarning navbatdagi saylovda g'alaba qozonish istagi, hokimiyatdagi partiyaning fikr va harakatlari;

demokratik davlatda hokimiyatni yo'qotish xavfi doimo mavjud bo'lishida;

siyosatchilar belgilangan vakolat muddatida sezilarli natijalarga erishilmasligi ularga bo'lgan ishonchni susayishiga olib kelishida.

"Agar demokratiyaga intilish qog'ozda emas, amalda bo'lsa, siyosiy elita jamiyatda hokimiyatning taqsimlanish prinsipiga ro'ya qiladi, mavjud siyosiy hokimiyatga nisbatan veto va impichment institutlarini qo'llashni quvvatlaydi, OAVning chindan ham "to'rtinchi hokimiyat" ekanligini tan oladi va bu maqomning jamiyatda qaror topishini ta'minlashga o'z hissasini qo'shadi. Oshkoralik, siyosiy munosabat va raqobatda gorizont talotni ta'minlash-jamiyatning demokratlashuvi talablaridandir. Siyosiy elita OAV yordamida jamiyat siyosiy hayotini oshkora, hech qanday cheklovlarsiz (senzurasiz) mas'uliyat bilan ommaga yetkazadi, omma kayfiyatini o'z faoliyati uchun omil deb biladi"[5].

Demokratiya va demokratik siyosiy rejim deganda hokimiyat davlat fuqarolarining manfaatlariga qarab taqsimlanadigan jamiyat holati tushuniladi. Xalq o'z irodasini saylovlar orqali ifodalaydi. Fuqarolar tanlov erkinligi huquqidan shunday foydalanadilar. Hisobdor va almashinuvchi hokimiyat demokratiyaning o'ziga xos belgisidir. Hokimiyatning muntazam almashuvi korrupsiya va mansab suiiste'moliga qarshi samarali vosita sanaladi. Demokratiyada har bir fuqaro boshqaruv tuzilmasidan joy olishga da'vo qilishi mumkin.

Demokratik siyosiy rejimli davlatda siyosiy hokimiyatning vaqt o'tishi bilan boshqa siyosatchilar yoki partiyalarga o'tishi ham kafolatlanadi. Ko'pgina mamlakatlarda siyosatchining hokimiyatda qolishi mumkin bo'lgan yillar chegarasi mavjud bo'lib, bu amaldagi qonunlar bilan mustahkamlab qo'yilgan. Ushbu belgilangan muddat tugagach, u qonun bo'yicha bu hokimiyatni ko'pincha keng jamoat (saylovchilarning)chilik tomonidan belgilanadigan boshqa siyosatchiga topshirishga majbur bo'ladi. Demokratik siyosiy rejimli davlatda ushbu chegaralarni belgilash orqali demokratiyalar aholining ko'pchiligi uchun salbiy oqibatlarga olib kelishi mumkin bo'lgan avtokratiyalardan qochishlari mumkin.

"Demokratik davlat boshqaruvi talablaridan biri parlamentning roli va ta'sirini kuchaytirishni, hokimiyatning qonun chiraruvchilik, ijro va sud tarmoqlari o'rtasida yanada

mutanosib va barqaror muvozanatga erishini, nodavlat tashkilotlari va uyushmalari mavqeining oshib borishini, davlatchiligimiz rivojlana borgan sari boshqaruvning turli xil vazifalarini bevosita xalqqa topshirish, ya'ni o'zini-o'zi boshqarish organlarini yanada rivojlantirishni taqozo etadi"[6].

Demokratik davlatda hokimiyatlar o'zaro bog'liq va, shu bilan birgalikda, chegaralangan tarmoqlarga bo'linadi. Shu jumladan, "O'zbekiston Respublikasida davlat hokimiyatining tizimi qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud hokimiyatiga bo'linish prinsipiga asoslanadi"[7] deb ta'kidlangan. Ushbu prinsipdan shuni anglashimiz mumkinki, davlat boshqaruvida ishtirok etayotgan boshqaruv tuzilmalari qonunda belgilab berilgan vakolatlar doirasida faoliyat olib borayotgan vaqtlarida bir-birini o'zaro tiyib turadi va barcha vakolatlarni bir qo'lda to'planishiga va birlashtirishga yo'l qo'ymaydi.

Hokimiyatlarning bo'linish prinsipi bir qator xarakterli xususiyatlarga ega. Shu jumladan, turli organlar va shaxslar ijro etuvchi, qonun chiqaruvchi hamda sud hokimiyatini amalga oshiradilar, hokimiyatning barcha tarmoqlari teng va avtonom, hokimiyat bir tarmog'ining boshqasining vakolatlariga aralashuvi istisno qilinadi, qonunlarni qabul qilish huquqi faqat qonun chiqaruvchi organ ega bo'ladi, qabul qilingan qonun yoki qarorlar Konstitutsiya prinsiplariga zid bo'lgan taqdirda haqiqiy emas deb topiladi.

2021 yil 27 aprel, O'RQ-687-sonli "O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyaviy sudi to'g'risi"dagi qonunining 4-moddasi. Konstitutsiyaviy sudning vakolatlarini deb nomlanadi va quyidagi norma o'z aksini topgan. O'zbekiston Respublikasi qonunlarining va O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalari qarorlarining, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti farmonlari, qarorlari va farmoyishlarining, hukumat, mahalliy davlat hokimiyati organlari qarorlarining, O'zbekiston Respublikasi davlatlararo shartnomaviy va boshqa majburiyatlarining O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasiga muvofiqligini aniqlaydi, O'zbekiston Respublikasi referendumiga chiqarilayotgan masalalarning O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga muvofiqligi to'g'risida xulosa beradi"[8] degan norma bilan mustahkamlangan.

Demokratiya doirasida kishilar u yoki bu tarzda o'z taqdirini o'zi boshqaradi. Ular ovoz berishni yoki ovoz bermaslikni tanlashlari mumkin. Ular ma'lum siyosatchilar uchun va boshqalarga qarshi ovoz berishlari mumkin. Ular ko'pchilik bo'ladimi yoki yo'qmi, natija qanday bo'lishidan qat'iy nazar, har doim shaxsiy fikrni erkin ifoda etish imkoniyati mavjud. Bu jarayon har bir jamoaga o'z manfaatini uchun ishlash imkonini beradi, agar davlat boshqaruv tizim fuqarolar (saylovchilar)ni ishonchni o'z o'zidan bo'lsa, keyingi saylovlarda boshqaruv organini osongina o'zgartirishi mumkin. Bu boshqa boshqaruv shakllari har doim ham ta'minlamaydigan erkinlik darajasi sanaladi. Demokratiya tuzilishi barcha jamoalar va odamlarni birlashtiradi va jamiyatni deyarli hamma uchun foydali tarzda quradi.

"Demokratiyaning asosiy prinsiplaridan biri yuqorida ta'kidlanganidek, hokimiyat saylanishidir. Davlat hokimiyatining oqilona cheklanishi demokratik tuzum qadriyatlarini va uning vazifalarini saqlab qolish imkonini beradi. Boshqarish tizimi boshqa boshqaruv shakllaridan bir qancha xususiyatlarini bilan farqlanadi. Shu jumladan, insonning asosiy huquq va erkinliklari davlat tomonidan tan olinadi, kafolatlanadi hamda himoya qilinadi. Demokratiya institutlari orqali ko'pchilik irodasini ifodalaydi, ozchilik esa ko'pchilik tomonidan qabul qilingan qarorlar asosida muxolifat tuzish huquqini oladi. Huquqiy davlatda ham demokratik tuzum shaklida bo'lgani kabi siyosiy rejim ham qonuniylik, fuqarolarning tabiiy, umuminsoniy huquq

va erkinliklarini mustahkamlovchi huquqiy normalar kabi asosiy prinsiplarga qat'iy rioya qiladi. Davlat organlari va mansabdor shaxslar oshkora ish olib boradi va jamoatchilik tomonidan to'liq nazorat qilish uchun zarur shart-sharoitlarni ta'minlaydi"[9].

Demokratik siyosiy rejim jamiyat va davlatning har bir fuqarosini amaldagi qonunchilik normalariga muvofiq, ularning huquq va erkinliklarini sud hokimiyati qonuniylik va adolat prinsiplariga rioya etgan holda kafolatlaydi. Shu jumladan, yashash huquqi, turar joy daxlsizligi, zo'rovonlikka yo'l qo'yilmashlik, o'z taqdirini o'zi belgilash va boshqa tabiiy huquqlari, konstitutsiya darajasida mustahkamlangan hamda muxofaza etilgan bo'ladi.

Demokratik siyosiy rejimni boshqa rejimlar bilan solishtirganda, demokratik siyosiy rejimda odamlarning umumiy erkinliklari jamiyat va davlat miqyosidagi munosabat va jarayonlarning asosiy ob'ekti bo'ladi. Ular qonunga bo'ysunish va itoat etish sharti bilan xohlagan xarakterni amalga oshirishlari mumkin. Insonlar sevimli mashg'ulotlarida ishtirok etishlari, do'stlari bilan uchrashishlari va o'zlari yoqtirgan boshqa faoliyat turi bilan shug'ullanishlari mumkin.

"O'zbekiston shu kunga qadar demokratiya va inson huquqlari bo'yicha nufuzli tashkilotlarning 80 dan ortiq xalqaro shartnomalariga a'zo bo'lgan. Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi qoidalari O'zbekiston Konstitutsiyasi, shuningdek, insonning siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquq va erkinliklari himoyasini ta'minlaydigan milliy qonunchilik me'yorlarida o'z ifodasini topgan"[10].

"O'zbekistonda demokratiyaning talab etilgan deyarli barcha institutlari mavjud bo'lsada, xalqaro reytinglardagi pog'onalar hali qoniqarli emas. Buyuk Britaniyaning Economist Intelligence Unit tadqiqot markazi 2023 yil uchun Demokratiya indeksi reytingini e'lon qildi. Unda 167 ta davlat haqida so'z yuritilgan. Ushbu reytingda O'zbekiston 148 pog'onada qayd etilgan bo'lib, 2022 yilga nisbatan o'z pozitsiyasini 1 pog'onaga yaxshilagan. Mamlakatlar 4 guruhga ajratilgan: «to'liq demokratiya», «nuqsonli demokratiya», «gibrid» va «avtoritar» rejimdagi davlatlar. Tadqiqot natijalariga ko'ra, dunyo aholisining 7,8 foizi to'liq demokratlashgan jamiyatlarda, 39,4 foizi (ularning katta qismi Xitoy aholisi hissasiga to'g'ri keladi) esa avtoritar boshqaruv ostida hayot kechirmoqda. O'tgan yil davomida demokratik davlatlar qatoriga kiritilgan mamlakatlar soni 2 taga oshib, 74 taga yetgan. Shunday bo'lsa-da, global miqyosidagi umumiy demokratiya darajasi 5,23 punkt gacha tushgan. Bu indeks e'lon qilina boshlangan 2006 yildan beri eng past ko'rsatkich hisoblanadi. Demokratiya indeksini tuzishda quyidagi 5 ta omil inobatga olingan: saylov jarayonlari va plyuralizm, hukumatning ishlashi, siyosiy ishtirok, siyosiy madaniyat shakllangani, jamiyat erkinligi. Tadqiqotchilar O'zbekistondagi demokratiya bilan bog'liq vaziyatni 10 balldan 2,12 ballga baholagan. Bunda toifalarga quyidagicha ball berilgan: saylov jarayoni va plyuralizm sifati – 0,08 ball, hukumat faoliyati – 1,86 ball, siyosiy ishtirok – 2,78 ball, siyosiy madaniyat – 5 ball va fuqarolar erkinligi – 0,88 ball"[11].

Xulosa sifatida aytadigan bo'lsak, bugungi kunda jamiyat va davlatlarda faol demokratik institutlar soni tarixdigidan ko'ra ko'proq va xajmi va a'zolarining soni jihatidan har qachongidan ham kattaroq bo'lsa-da, demokratik rejim, demokratik hokimiyat va dekmokratiya hali ham siyosatshunoslar, jamiyatshunoslar va tarixchi olimlar o'rtasida bahsli mavzulardan biri bo'lib qolmoqda. Yuqorida keltirib o'tgan ma'lumotlariga asoslanib, demokratiyaning bir qancha afzallik va kamchiliklari bor. Demokratiya birinchi navbatda jamiyatda inson erkinligini kafolatlovchi muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiya, O'zbekiston" Toshkent-2023, 8-13 betlar.
2. O'RQ-687-son 27.04.2021. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyaviy sudi to'g'risida (lex.uz)
3. Одиқориев Х.Т. Раззоқов Д.Х. "Сиёсатшунослик" // Ўзбекистон файласуфлари миллий жамияти нашриёти // Тошкент-2009.
4. Қодиров А.Қ. Жамиятни демократлаштиришда сиёсий элитанинг роли // Хуқук-Прадо-Law. 2001. №1. –Б.23.
5. Vugun.uz ("15 сентябр — Халқаро демократия куни. Демократия ва Ўзбекистон: унинг тарихи, турлари ва элементлари")
6. Demokratiya – boshqaruvning eng yaxshi shakli. Shundaymi? - Xuk! (hook.report)
7. Демократия индекси рейтингда Ўзбекистон 148-ўринда қайд этилди (kun.uz)